

מאמר לשון הקודש

- ענף א -

א] כשקטן מתחיל לדבר: איתא בספרי (פר' עקב, פיסקא מו), "ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם וכו' מיכן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מדבר עמו בלשון הקודש ומלמדו תורה". וכעין זה בתוספתא (חגיגה א:ב), "קטן היודע לדבר אביו מלמדו שמע ותורה ולשון הקודש, ואם לאו, ראוי לו שלא בא לעולם". ומשמע מכאן שיש חיוב ללמד את בנו לא רק את התורה אלא גם לשון הקודש, אלא שנחלקו התוספתא והספרי בסדר הלימוד, אי לימוד לשה"ק קודם ללימוד תורה או להיפוך, וצ"ע במה נחלקו. ועוד, איתא בגמ' (סוכה מב.), "ת"ר קטן היודע לדבר אביו מלמדו תורה וקריאת שמע, תורה מאי היא, א"ר המנונא, תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב". ותמהו האחרונים במה שנשמט לגמרי מן התלמוד בבלי את החיוב ללמד את בנו לשון הקודש.

ונמשכו הפוסקים, הרמב"ם (ת"ת א:ו) והשו"ע (יו"ד רמה:ה), אחרי נוסחא דהגמ' סוכה, ולא הביאו החיוב על האב ללמד את בנו לשון הקודש. ויש לתמוה על הרמב"ם שכנראה סתר את עצמו בזה. דעוד כתב הרמב"ם בפהמש"נ לאבות (ב:א), הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה, וכתב הרמב"ם, "שראוי ליזהר במצוה שחושבין בה שהיא קלה כגון שמחת הרגל ולמידת לשון הקודש". וממה דהשוה הרמב"ם לימוד לשה"ק לשמחה ביו"ט, הרי משמע דהוי מצוה גמורה דומיא דשמחת יו"ט, ואמאי לא הביא הרמב"ם אותו בהלכותיו. אבל בלא"ה דברי הרמב"ם בפהמש"נ תמוהים, דאת"ל דיש מצוה בלימוד לשה"ק, הרי משמע מהספרי דזה הוי בכלל המצוה דתלמוד תורה, וא"כ אמאי חשוב בעיני בני אדם כמצוה קלה, והרי איתא במשנה פ"ק דפאה, דתלמוד תורה כנגד כולם.

וכתבו כמה אחרונים לבאר דמה שהביא הספרי והתוספתא חיוב ללמד את בנו לדבר בלשה"ק, אינו ר"ל דהוי קיום מצוה בפנ"ע, דלא מצינו מקור למצוה זו בכדי שיהיה חשיב כמצוה בפנ"ע, אלא החיוב הוא בתורת הכשר מצוה

להמצוה דתלמוד תורה, שסברא הוא שא"א ללמוד תורה אם אינו מבין לשון הקודש, [ויבואר לקמן (ענף ב) כמה צדדים לבאר היאך לשה"ק חשיב כהכשר מצוה לת"ת]¹. ובאמת מפורש הדבר בלשון הירושלמי סוכה (ג:יב), "יודע לדבר אביו מלמדו לשון תורה", וחזינן דמכונה לשה"ק בשם לשון של תורה [ועי' ביפה עינים שם]. וא"כ י"ל דס"ל להתלמוד בבלי, דכיון דלימוד בנו לדבר בלשה"ק הוא הכשר מצוה ללימוד התורה, אין האדם מחוייב ללמד את בנו לדבר בלשה"ק **כלימוד בפניע**, אלא יכול לקבל את זה דרך לימודו בהתורה עצמה, דע"י ריבוי לימוד התורה ממילא ילמד בנו לדבר בלשה"ק. ורק בזה מחולק התלמוד בבלי עם הספרי והתוספתא, אי יש ללמד לשה"ק כשלב של חינוך בפניע או לכלול אותו עם הלימוד עצמו, אבל לא נחלקו מעיקרא דדינא, [ויבואר לקמן (אות ג) נקודת המח' בזה]².

¹ ועי' בס' קול צופיך, להגר"י גרשוני ז"ל, (עמ' שה-שיד), ובס' ויואל משה, (אות א, וג, ועוד) ובתשו' שערי ציון, בילסק, (ח"ג סי' כז) ובס' שפה לנאמנים, לבעל התורה תמימה, (אות א), ובתורה תמימה (דברים פ"א אות נב).

² זה אינו בא לאפוקי מענינים אחרים בלימודו וקדושתו של לשה"ק, אלא שאכמ"ל בהם, ורק נפרט מקצתם באופן שטחי. דהנה כתב רש"י (בראשית ב, כג), עה"פ, לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת, דמכאן שנברא העולם בלשה"ק. ועוד כתב בס' הכתב והקבלה (שם), "דמכאן ראייה דאין לשוננו, הסכמי שהסכימו בו שם ועבר עם בניהם עד שהסכימו שיקרא המים מים ... כי לשוננו הקדושה בה דיבר השי"ת עם אדם", וכ"כ השל"ה הק' (ביהמ"ק) הו"ד לקמן. ועוד איתא בויקרא רבה (פר' אמור פרשה לב), "ר' הונא בשם בר קפרא בשביל ד' דברים נגאלו ישראל ממצרים שלא שינו את שמם ואת לשונם ולא אמרו לשון הרע ולא היה אחד מהם פרוץ בערוה". ועד"ז כתב הסמ"ג (ל"ת נ) שיש איסור לדבר בלשון העמים ולא בלשה"ק, משום ובחוקתייהם לא תלכו. אולם שאר הראשונים לא הביאו דין זה, ועוד כתב בתשו' אגר"מ (או"ח ח"ד סי' סו), דהמדרש לא מיירי אלא לפני נתינת התורה שהיה הכל תלוי במה שנבדלו מן הגוים בשמם לשונם ולבושם, אבל לאחר שניתנה התורה אין לנו אלא את דברי התורה הזאת עם התרי"ג מצות שנצטוונו לדורות. (ולכאורה נחלקו הראשונים אי בעי לשון מיוחדת לבנ"י עפ"י הלכה, מטעמים לאומיים). ועוד הרי לימוד לשה"ק הוי הכשר מצוה להני מצוות שאינן נאמרות אלא בלשה"ק, ועי' במשנה (סוטה לב). ואפילו בהני שנאמרים בכל לשון, הרי נהגו בכמה מצות לעשותם דוקא בלשה"ק, וכגון מה שנהגו להתפלל ולקרוא ק"ש דוקא בלשה"ק וכו', והרי איתא בגמ' (ברכות טו.), דמצוה לכתחילה לדקדק באותיותיה בקריאת שמע, ולזה בעי ידיעה בלשה"ק וע"ש. ואף הביא הרב יוסף קאפח ז"ל, בקובץ סיני, (תשל"ב חוב' ע עמ' קצז), את דברי הרס"ג עה"ת (ויקרא, יא) "כי הראשונים לא הרשו לעצמם להזניח ידיעת לשון הקודש, והיו רואים בכך עברה,

בן לימוד מעט פסוקים: וכתב בס' קול צופיך (שם) להביא ראיה לביאורם של האחרונים הנ"ל ממש"כ הרמב"ם (ת"ת א:ו), "מאימתי אביו חייב ללמדו תורה משיתחיל לדבר מלמדו תורה צוה לנו משה ושמע ישראל, ואחר כך מלמדו מעט מעט פסוקים עד שיהיה בן שש או בן שבע הכל לפי בוריו". ובחסדי דוד על התוספתא חגיגה (שם), תמה על הרמב"ם דמנא ליה להוסיף מעצמו דמיד כשמתחיל הקטן לדבר חייב האב ללמדו מעט פסוקים, דלא איתא כן לא בהספרי ולא בהתלמוד בבלי. ונראה דהן הן הדברים הנ"ל, דס"ל להרמב"ם דהחיוב ללמד את בנו לדבר בלשה"ק אינו חיוב בפנ"ע אלא הכשר מצוה לתלמוד תורה, ובעקבות הגמ' סוכה הנ"ל, ס"ל להרמב"ם דהדרך ללמד את בנו לשה"ק הוא ע"י התרגלות עם הלשון דרך לימודו בהתורה עצמה, ולא ע"י לימוד הלשון בפנ"ע. ולכן הוסיף הרמב"ם שבתחילת לימודו, ילמד את בנו מעט מעט פסוקים בכדי להרגילו בלשון הקודש וכו"ל³.

ובזה יש ליישב בדעת הרמב"ם בפהמש"נ למס' אבות דמשמע מדבריו דלימוד לשון הקודש הוי מצוה דומיא דשמחת הרגל. והקשו האחרונים שהרי לא הביא הרמב"ם ביד החזקה את המצוה דלימוד לשון הקודש. ונראה לבאר

כמאמר נחמיה (יג,כד) ובניהם חצי מדבר אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית, וירב עמם ויקללם ויכס שנאמר ואריב עמם ואקללם ואכה מהם אנשים ואמרטם". ומשמע מדבריו דיש לא תעשה בדיבור לשון הקודש שלא בדקדוק אלא בשיבושים, וכן תפס בזה הרב קאפח וע"ש בכל דבריו. ועוד יש שטענו דלימוד עברית מודרני חשיב כהכשר מצוה למצות ישיבת א"י, ואכמ"ל בכל זה.

³ ובזה כתב בס' קול צופיך (שם) להבין מש"כ בתשו' שאילת יעב"ץ, (ח"א סי' י), [הו"ד בשע"ת (סי' פה ס"ק א)] שכתב, "נסתפקתי אם מותר לעיין בבית הכסא במשקלי השמות והפעלים. והיה נראה לכאורה דמותר דהא קיי"ל דברים של חול מותר לאומרן בלשון הקודש ... ש"מ בלשון עצמו ליכא משום קדושה. אלא בתר ענין אזלינן, והא נמי ליכא ענין קדושה כ"א להרהר ולחשב באופני הדבור הנאות והלשון המדוקדק. ואפי' לדבר כס להוציאם בפה היה מותר, הגע בעצמך כשהיו ישראל על אדמתן ולשונם לה"ק, היו בודאי משתמשין בו אף בבה"כ ולכל צרכם, איברא לדין מסתברא לאיסורא כיון שאין דרך להגיע לידיעת לה"ק על נכון כי אם ע"פ הכתובים אשר יורו באצבע על כללי הדקדוק, שלא נשארה בידינו ידיעת דרכי לה"ק אם לא על פיהם, ועל כן אי אפשר לעמוד בהם בלי הרהור ד"ת ופסוקי המקרא ואסור". כלומר לדין דאין לנו ללמוד כללי הלשון אלא עפ"י הפסוקים מהתנ"ך, אסור לעיין בכללי דקדוק בבה"כ משום שממילא יהרהר בדברי תורה, שהם המקור לכל לימוד הדקדוק שלנו.

דלעולם ס"ל להרמב"ם כנ"ל דאין לימוד לשה"ק חשיב כמצוה בפנ"ע אלא הכשר מצוה הוא להמצוה דתלמוד תורה, אבל כיון דהדרך להרגיל את בנו בלשה"ק הוא ע"י לימוד מעט פסוקים וכנ"ל, ממילא נתהפך לימוד לשון הקודש מהכשר מצוה למצוה עצמה, כיון דדרך קיומו הוא ע"י המצוה דלימוד פסוקי תנ"ך, שהיא המצוה דת"ת עצמה.

ובזה גופא שוה לימוד לשה"ק לשמחת הרגל, ומה"ט חשבו בהם אינשי שהם קלים יותר משאר מצות התורה. דבהני ב' מצות אין תכלית כונתו במעשה שהוא עושה בפועל, דבלימוד הפסוקים כעת אין כונתו ללמד אותם הפסוקים, אלא להרגיל את בנו בלשה"ק. וכן הוא בשמחת הרגל, דכתב בתשו' שאגת אריה (סי' סה) דכיון דמצות שמחת הרגל אינה מוגבלת דוקא לאיזה מעשה מסויים אלא תלויה בכל אדם מאי דמשמח ליה וכמש"כ הרמב"ם (יו"ט ו:יח), לכן מצות שמחת הרגל נוהגת בזה"ז מדאורייתא אע"ג דאין לנו שלמי שמחה וע"ש. אבל חזינן ממה דשמחת הרגל אינה מוגבלת לאיזה מעשה מסויים דעיקר קיומו הוי קיום שבלב, וכל מעשה המביא לידי אותו קיום שבלב מועיל בכדי לצאת ידי חובת שמחת הרגל, [ועי' בס' שיעורים לזכר אבא מרי (ח"ב עמ' קפח)]. ונמצא דגם בשמחת הרגל, אין עיקר כונתו במעשה שהוא עושה בפועל, אלא בקיום שבלב שנגרם על ידו.

ג] תקופות שונות: עדיין צריכים להתיישב במה שהספרי הביא שלב של לימוד לשה"ק בפנ"ע בסדר החינוך קודם ללימוד התורה, משא"כ התוספתא בחגיגה, דאע"ג דהביא שלב בפנ"ע ללמד בנו לשה"ק, אבל בסדר החינוך הוא לאחר לימוד ק"ש ותורה. ועוד מה שבהתלמוד בבלי השמיטו לגמרי השלב הזה ללמד בנו לשה"ק בפנ"ע, וכלל אותו רק אגב לימוד התורה עצמה וכנ"ל. ולעולם י"ל דלכו"ע לימוד לשה"ק חשיב כהכשר מצוה למצות ת"ת וכנ"ל, אבל נחלקו בדרך הנכונה ללמד לשה"ק, כשלב בפנ"ע או דרך לימודו.

וכתבו האחרונים הנ"ל לבאר באופ"א בהבדלים הנ"ל. והוא עפ"י הא דאיתא בגמ' (ברכות כח:), בצואת ר' אליעזר, מנעו בניכם מן ההגיון הושיבוים בין ברכי תלמידי חכמים. ופרש"י באחת מלשונותיו, שלא תרגילום במקרא יותר מדי משום דמשכא וע"ש. ובחי' המאירי (שם) כתב, "צריך אדם להזהר ... ולגדל בניו לתלמוד תורה ולחנכם מילדותם שלא לפתור פסוק כצורתו בכל דבר שפשוטו מוכיח איזה צד של כפירה, והוא שנאמר כאן מנעו בניכם מן ההגיון ר"ל מפתרון הפסוק כמו שהוא נקרא". ועד"ז כתב הערוך, "פירוש מפתרון פסוק כצורתו".

וביאררו האחרונים דבתחילה היה המנהג כמובא בהספרי, שהיה שלב בפנ"ע שבו מלמד את בנו לדבר בלשה"ק קודם הכנסתו ללימוד התורה. אך לאחר זמן כאשר נתפשט כחם של הצדוקים והבייתוסים, שהיו מפרשים את התושב"כ לפי פשוטו ולא לפי דרשות חז"ל, והכחישו את התושבע"פ, אז ראו החכמים שאדרבה יהיה חסרון גדול אם הנער טרם שיהיה לו השרשה בלבו מתורה שבעל פה, יהיה מכיר בפנ"ע את טיב לשה"ק, כי לא יכנס בלבו פירושי התורה שבעל פה. ולכן שינו סדר הלימוד, שלא ילמד את בנו לימוד בפנ"ע לדבר בלשה"ק קודם לימוד התורה, אלא שבשעה שהרב מפרש לו פירוש התושב"כ הרי הוא יעשה כן עפ"י תושבע"פ, ואז ישרש בלב התלמיד פירושי התושבע"פ. ורק דרך אגב יתרגל התלמיד לדבר בלשה"ק וילמדו ממילא. וא"כ י"ל דבזמן התוספתא לא היה החשש הנ"ל גדול כ"כ, וס"ל דהיה סגי בזה רק לאחר קצת לימוד לשה"ק בסדר חינוך הבנים. ובזמן התלמוד בבלי לא היה סגי בזה גרידא, אלא היו צריכים להשמיט שלב זה של לימוד הלשון בפנ"ע לגמרי מטעם הנ"ל, והסתפקו עם מה שיהיו מלמדים לשה"ק בדרך אגב ע"י התרגלות בלשון התורה וכנ"ל⁴.

ולכן כתב בתשו' שערי ציון (שם) דיש להתחיל לימוד הקטנים בלימוד חומש עם פרש"י, דפרש"י מיוסד על פירושי חז"ל וכמש"כ המג"א (סי' רפה ס"ק מ). וכתב החפץ חיים ז"ל, בספרו חומת הדת (מאמר דרך התורה) בשם הקונטרס דרכה של תורה, "שמחוייב ... ללמד את בנו חמשה חומשי תורה עפ"י הפשט

⁴ וכע"ז בחי' חת"ס עה"ת (לפ' בשלח), בפירוש דברי הגמ' בשבת (סג.), אמר רב כהנא כד הוינא בר תימני שרי שנין והוה גמירנא ליה לכוליה הש"ס ולא הוה ידענא דאין מקרא יוצא מדי פשוטו עד השתא, מאי קמ"ל, דליגמר איניש והדר ליסבר וע"ש. וביאר החת"ס דסדר חינוך מתחיל עם לימוד תושב"כ עפ"י דרשות התושבע"פ, ורק אח"כ ישפר ידיעתו בלשה"ק לפרש את הפסוק לפי פשוטו של מקרא, וע"ש. ויש להשוות את זה למש"כ בחי' הצל"ח לברכות (שם) בפירוש המשך מאמרו של ר' אליעזר, והושיבום בין ברכי תלמידי חכמים וכו', כלומר דגם בילדותם ילמדו דוקא אצל תלמידי חכמים, אפילו היכא שהוא מלמד אותם פשוטו של מקרא, שהת"ח יודע איפה להדגיש את דרשות החז"ל אף לפי פשוטו של מקרא. דבגדר פשוטו של מקרא, כתב בס' מפניני הרב (עמ' שיב) ובס' נפש הרב (עמ' רפט), בשם הגר"ח ז"ל, דפשוטו של מקרא היינו פירוש אונקלוס שהוא כולל הפירושים המקובלים מפי משה, ומלמד שאינו מזכיר הפירושים המקובלים למשה בפירוש המקרא, הרי זה בבחינת מגלה פנים בתורה שלא כהלכה, דלזה לא שייך הכלל דאין המקרא יוצא מידי פשוטו וע"ש.

הישר והכשר עם פרש"י ושאר המפרשים הראשונים באופן שיסכים ויתאים עם קבלת חז"ל". וכ"ה בהסכמת הגר"ח ז"ל להס' דרך החינוך, [הו"ד נמי בס' תורת חיים על תנ"ך (עמ' 3)], שכתב "ויסוד הלימוד הוא שיבין וידע מתוך התורה את האמור בה בפשט הברור המתאים עם ההלכה ... כי בלימוד המקרא צריך לבאר לפני התלמיד הרבה מתורה שבע"פ שהם יסודי המקראות אשר מבלעדם חסר להתלמיד כל הענין". ועי' בקובץ בית יצחק (חוב' לז עמ' לב) בשם הגרי"ד ז"ל, "שאלו מאת רבנו עד כמה צריכים להכניס ממסורת התושבע"פ בשעה שמלמדים חומש לילדים צעירים, והשיבם, שאם מלמדים חומש בלי חז"ל, תשאר התורה כמו בייבעל של הנוצרים, ותמיד צריכים ללמד חומש בצירוף עם מסורת התושבע"פ".⁵

- ענף ב -

ד] **כפטיש יפוצץ סלע:** ביסוד הדברים הנ"ל, דלימוד לשון הקודש חשיב כהכשר מצוה למצות לימוד התורה, נראה שהוא מתחלק לכמה טעמים שונים, שמקצתם טעמים מעשיים משום איזה מכשול בלימוד בלשון אחרת, ומקצתם טעמים רעיוניים, דיש כמה מעלות של לימוד התורה בלשה"ק מצד עצמה. בראשונה יש טעם פשוט וגדול דלימוד לשה"ק חשיב כהכשר מצוה לת"ת, כיון דהוא הלשון שבה ניתנה ונכתבה התורה, ואם אינו מבין בלשה"ק היאך ילמד תורה. ולכאורה היה ס"ד להשיב בדבור שלנו שכבר תרגמו הרבה

⁵ כתב הש"ך (יו"ד סי' רמה ס"ק ה), "וכ"פ הב"ח וכתב דשלא כדין נוהגין העולם שלא ללמד את בניהם תנ"ך ... ואני אומר מנהגן של ישראל תורה היא שהרי כתבו התוס' ספ"ק דקידושין ... שאנן סומכין אהא דאמרינן בסנהדרין ש"ס בבלי שבלול במקרא ומשנה וש"ס". אולם בס' אור ישראל (סי' יח) ובס' אמת ליעקב (ח"ב עמ' נב) כתבו דנשתנה סדר הלימוד לא עפ"י שיטת התוס' לקידושין הנ"ל, אלא מפני דנאבד דרכי השתמשות עם המדות שהתורה נדרשת בהן בפירוש התושב"כ, וממילא אין לנו אלא התושבע"פ, והתושב"כ הוי כאלפא ביתא להבנת התושבע"פ. וע"ע בחי' הצל"ח (פתיחה) על הא דקרינן לחלקי התלמוד בשם "מסכת", "על שם פרוכת המסך דכתיב ביה וסכות על הארון שהיתה סוככת על תורה שבכתב שהן הלוחות שהיו מונחים בארון, כי תורה שבע"פ סוככת ומגינה על תושב"כ להגין עליה שלא ישגה שוגה פתי בפירושה כי היא סתומה מאוד, וא"א לעמוד על כונתה כי אם ע"י תושבע"פ". [וע"ע בס' ויואל משה (אות כא) בביאור דברי הש"ך ע"ד זה].

ספרי קודש, ובכללם התנ"ך וכל הש"ס בבלי וכו', אין כ"כ הכשר מצוה בלימוד לשה"ק. אבל נראה שזו טעות דיש כמה הפסדים ומכשולים מעשיים בלימוד התורה בלשון אחרת ע"י תרגום, ונבוא לפרט מקצתם.

כתב בחי' חת"ס עה"ת (שם), שהרבה מפסוקי התנ"ך ומאמרי חז"ל סובלים פירושים שונים אפילו לפי פשוטם, ואם אינו מבין בלשה"ק הרי יהיה מוכרח ללמוד תורה בלשון אחרת ע"י תרגום, ובכה"ג הרי יפסיד כל הני פירושים ויהיה מוכרח לתפוס כאחד מהפירושים. וז"ל החת"ס, "בהיות התורה כתובה בלשונה שנאמרה מפי הקב"ה למרע"ה הרי היא כפטיש יפוצץ סלע וכל פסוק סובל כמה פירושים שונים וממש אין לו בו דבר ע"ד פשוטו שלא יסבול גם פי' אחר ... משא"כ בהעתקת התורה ללשון לע"ז א"א כ"א לבחור ע"כ כונה פשוטה אחד ולכותבו באותו הלשון כי אין לשונות העמים סובלים ככה".⁶ ומה"ט התנגד בתשו' האלף לך שלמה (יו"ד סי' קנז-ח) לתרגומי התנ"ך והתלמוד, ובתשו' מנחת יצחק (ח"ד סי' ל אות ט) הביא מכתבו של בעל הדברי חיים ז"ל, שהתנגד בפרט לתרגומי אגדות הש"ס מה"ט, שלא ניתנו אגדות הש"ס לפרשם לפי פשוטם כלל וע"ש. [וע"ע בס' יערות דבש (דרשה ב) בכל זה].

ה] המתרגם פסוק כצורתו הרי זה בדאי: ועוד מכשול בלימוד התורה ע"י תרגום, הרי משום דבכל שפה ושפה יש מילים ומושגים שא"א לתרגמן בדיוק

⁶ ועי' בליקוטי תשובות להחת"ס (לונדון תשכ"ה, חלק המכתבים סי' לח), במכתב שפירסם החת"ס ז"ל בשנת תקצ"ה, על מה שכתב פעם אחת הסכמה לדר. אפרים משה פינר, על העתקת הש"ס בלשון אשכנז. ושוב העירו לו גאוני הדור ההוא, שיש בזה מכשול מכמה טעמים, והובאו מכתבי הגאונים האלו בס' אגרות סופרים (סי' ס"ו וס"ט). ובמכתב הנ"ל שפירסם החת"ס, חזר בו ממש"כ הסכמה בתחילה והודה להרבנים שהשיגו עליו. ובין הדברים כתב וז"ל, אמנם זולת כל הנ"ל אשר היה בהעלם עין ממני בראשית מלאכתי הנ"ל, אזכור ברבים את אשר זכרתי ולא שכחתי אז, ואמרתי אל המעתיק הנ"ל, איך אפשר לעמוד על תוכן ופירוש וכוונת כל דבר, הלא כמה פעמים על דבר רש"י המבאר נחלקו גאוני עולם בכונתו, וכמה דיות נשתפכו וכמה ניירות וגוילים מלאים על דבור א', ואיך ימלא ידו יחיד להסכים על פי דעתו כוונת הענין, והוא השיב לי כי הוא איננו אלא המקבץ חתומים ויש חברת גדולי עולם צדיקים ואנשי מעשה אשר יחלק להם הש"ס מסכת מסכת ואח"כ יתקבצו ויעיינו הדק היטב, והזכיר לי אחד מהם אשר לו נמסר להעתיק מס' עירובין ויבמות, הוא הרב הגדול וכו' הר"ר נתן אדלער וכו', ולהיות יודע כי הרב הזה מוחזק לצדיק וכו' אמרתי החלק יעיד על הכל ... ועתה מכתב שלוח אלי הרב וכו' הנ"ל כי חלילה וחלילה לו, לא עלתה על לבו מעולם".

לשאר לשונות. אפילו במילה שפירושה שוה למילה אחרת בלשון אחרת א"א לתרגמה בדיוק, דלעולם יש גישות שונות קצת ואינו דומה לגמרי, והכיוונים האלו רק ידועים למי שרגיל לדבר באותה לשון, [ועי' בהקדמת המעתיק איגרות הרמב"ם, ובהקדמת ר"י ן' תיבון לס' חובות הלבבות]. ואיתא בגמ' (קידושין מט.), "המתרגם פסוק כצורתו הרי זה בדאי". ובס' אוצר הגאונים (חלק התשובות סי' רצו) כתבו, "מי יוכל לתרגם ספר אחד באיזה לשון שירצה ולומר – אלה דברי נבואה בלא שינוי, וזה הוא בדאי". ועוד כתב הרמ"א (אה"ע קכו:א) דא"א לתרגם את הגט ללשון אחרת, וכתב הח"מ (ס"ק ה) דמי יוכל לסדר נוסח הגט בלשון אחרת, שהרי דקדקו בזה הרבה בלשון הגט. וכ"כ הערה"ש (קכו:ה) והגט פשוט (שם ססוק"י) דזה אינו מצד הדין, אלא דאנן סהדי דכמעט אין ביכולת להעתיק לשון הגט שתיקנו חז"ל ללשונות אחרים בלי שיבושים. ועד"ז כתב בס' שפה נאמנה, להגרא"ז מרגליות ז"ל, וכ"ה בס' ישועות יעקב (סי' קא ס"ק ג) לענין תפילה בשאר לשונות, דלאחר שתיקנו אנשי כנסה"ג נוסח התפילה רק מותר להתפלל כסדר הזה ובלשונות הללו, וקשה מאד לתרגם את כל המילים שבנוסח התפילה של אנשי כנה"ג בדייקנות, בביאור החילוק בין מלים הדומות וע"ש.

ומטעם זה יש שהתנגדו לתירגומי ספרי קודש, בין בתושב"כ ובין בתושבע"פ, שהרי קשה מאוד לתרגם את המילים בדיוק בלי לעשות טעויות. וכן כתב הגרא"י הנקין ז"ל, בתשובת איברא (נ"ו, ב'), "אי אפשר כלל לנו ליתן העתק מדוייק ונכון בלשון אחרת, והרי בלשה"ק גופא יש מילים הרבה נרדפים שמשמעותן אחת לכאורה, ואם יחליף אחת בחברתה אינו יוצא, כל שכן ההעתק בלשון אחרת". ועי' כזה בתשו' אגרי"מ (יו"ד ח"ג סי' צא, וח"ד סי' לח אות ה) שהתיעץ שלא יעסוק בתרגומים מחשש טעויות, ואפילו למי שהוא בקי גדול בשתי הלשונות וגם ת"ח וע"ש. וכתב הגרמ"פ, "העיקר שהמתרגם צריך לידע אחריות המתרגם, שבטעות קטן שייך להכשיל בטעות את הלומדים מהעתקה על שפה אחרת. ועיין בהקדמות המעתיקים פירוש משניות של הרמב"ם איך שיראו מלהעתיק פירושו שנכתב בערבית ללשון הקדש שהיה נחוץ מאד, וכ"ש שיש להמתרגמים מעברית לשפת אנגלית שיש לחוש לטעויות, שבשביל זה יש למנוע מזה. ואם אחד יודע בנפשו ... לבקי גדול בשפת האנגלית ות"ח שבקי טובא בהמשניות, שרוצה להעתיק אין לאסור לו. ואחר כל זה הייתי מיעץ שלא לעסוק בתרגומים. ויותר ראוי שילמדו הרוצים ללמוד בראשונה את שפת הגמ', שזה יהיה ביתר הצלחה. אך אם ידוע שרוצים בין כך ובין כך להעתיק משניות

לאנגלית, ובודאי שישגו מי שיעתיק, ויודע שהוא יעתיק יותר כראוי יכול הוא להעתיק. וכן הוא בהעתקת תורה שבכתב"⁷.

ן תושב"כ כחפצא של תושבע"פ: מטעמים הנ"ל רק יש להוכיח דחשיב לימוד לשה"ק כהכשר מצוה ללימוד התורה מכח איזה מכשול מעשי בעשיית התרגומים. אבל יש ג"כ טעמים ללימוד דוקא בלשה"ק לא משום איזה מכשול בעשיית התרגום, אלא משום המעלות של לימוד התורה בלשה"ק מצד עצמה. דהנה בפרט בנוגע ללימוד התנ"ך, רובם ככולם מדרשותיהם של חכמי התושבע"פ נובעות מעצם לשון התנ"ך, ומי שאינו מבין בלשה"ק הרי יפסיד הבנת המקור לדרשות חז"ל. ועוד, אם אינו מבין בלשה"ק הרי יהיה מוכרח ללמוד תושב"כ מתרגום ללשון אחרת, ובכה"ג הרי התושב"כ רק ניתן להבנת פשוטו של מקרא. ואע"ג שיש קיום בלימוד תושב"כ בכה"ג, דאין המקרא יוצא מידי פשוטו, אבל נראה דיש קיום נוסף בלימוד תושב"כ, בתור חפצא של תושבע"פ, שהוא דוקא עם לימוד התורה בלשה"ק.

בחי' חת"ס עה"ת (לפ' שמות) כתב לפרש הא דאיתא במס' סופרים (א:ז), "מעשה בה' זקנים שכתבו לתלמי המלך את התורה יונית והיה היום קשה

⁷ כידוע, רוב פוסקי זמנינו התירו והסכימו לעשיית תירגומים בין בתושב"כ ובין בתושבע"פ, וביארו ע"ד הגמ' (גיטין ס.) דמשום עת לעשות לה' הפרו תורתך התירו לכתוב תושבע"פ אע"ג דדברים שבעל פה א"א רשאי לאמון בכתב. ועד"ז כתב הגרי"ש אלישיב שליט"א, בריש תרגום הש"ס האנגלית ע"י ארטסקרול, "הואיל ואנו חיים בדור פרוץ לכל מיני תרגומים שונים של קלי הדעת הפושטים יד בקדושת התלמוד ובתושבע"פ, לכן לדעתי אין לך עת לעשות לה' גדול מזה, ומצוה גדולה להמשיך במפעל זה". ועוד כתב החזו"א (יו"ד סי' קסז אות יב), "כת' הר"ן לשבת (קטו). בשם הרמב"ן, דדוקא תרגום אונקלוס וכיו"ב הותר לנו משום עת לעשות, אבל לא שאר תרגומים דהפרו תורתך איכא, עת לעשות ליכא, והר"ן תמה עליו דכל חכם שתרגם יש בו משום עת לעשות, ונראה דאין כאן מחלוקת ... אם עשה גאון תרגום וכיו"ב ואנו צריכים לתורתו ודאי מותר והרמב"ן בהעתקת הדיוטות איירי שבקיאים רק בלשונות ול"ק קושיית הר"ן". וא"כ נראה דבזמנינו סומכין על מה שיש כבר תרגומים אחרים שיצאו לאור, ועוד שהתרגומים נעשו ע"י ת"ח המובהקים ביותר, ושרבים צריכים לתורתם בזה, ועוד משתדלים להביא בהערות על דברי הש"ס את כל פירושי הראשונים בדברי הגמ' שלא יהיה מוכרחים להכריע בין דברי הראשונים וכטענות האחרונים הנ"ל. ובס' פלע יועץ (ערך לועז) כתב דבשלבם הראשונים של הכנסת עצמו ללימוד התורה, הרי זה יקל עליו אם יהיו ספרים הנכתבים בלעז, אבל לאחר זמן ראוי ללמד את עצמו ללימוד בלשה"ק, וכעין זה בתשו' איברא (שם) וע"ש.

לישראל כיום שנעשה העגל שלא היתה התורה יכולה להתרגם כל צורכה". ועיין בפיוט על עשרה בטבת "אזכרה מצוק אשר קראני בשלשה מכות בחדש הזה הכני ... דיעכני בשמונה בו שמאלית וימנית הלא שלשתן קבעתי תענית, ומלך יון אנסני לכתוב דת יונית". וביאר בחי' חת"ס (שם) דהטעם שהיה יום קשה לישראל היה עבור שבאותה שעה היו מוכרחים לבחור בכונה פשוטה של הפסוק ונתכסו לגמרי דברי התושבע"פ הטמונים בתוך התושב"כ, ועי"ז נתמעט התושב"כ מלהיות ג"כ משמש כחפצא של תושבע"פ. ובזה כתב לבאר מש"כ המג"א (סי' תקפ"ס"ק ו) דביום זה שתירגמו את התושב"כ ליונית מת עזרא הסופר, דאיתא בגמ' דראוי היה שתינתן התורה ע"י אלא דלמעשה רק נתנה הכתב על ידו, והענין דכתב התורה הוא בזה, שמרומזים בו דרשות התושבע"פ, וע"ש באריכות⁸.

ובתשו' שערי ציון (שם) הביא מהרב רפאל מהמבורג ז"ל, בכונת הגמ' (גיטין ס:) דלא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא בהתושבע"פ, שנאמר כי על פי הדברים האלה, וע"ש. וקשה דעוד כתיב התם, כתוב לך את הדברים האלה וגו', הרי דכריתת הברית היה בהתושב"כ ג"כ ולא רק בהדברים שבעל פה גרידא. וביאר הר"ר רפאל, דלעולם עיקר כריתת ברית עם ישראל היה בהתושב"כ שנכתבה בלשון הקודש, דבזה מרומזים כל דיני התושבע"פ. ועוד עד"ז כתב בס' קול צופיך (שם), דמכאן מקור לדברי הטורי אבן (מגילה ט.) שכתב דאפילו למ"ד שס"ת שנכתב בכל לשון כשר לקרות בו, אבל אינו מקיים בזה את המצוה דכתיבת ספר תורה, דבכדי לקיים מצות כתיבת ס"ת בעינן נמי שהס"ת ישמש כחפצא של תושבע"פ, [ועי' בתשו' בית יצחק (או"ח סי' ט-י)].

[ז] שנים מקרא ואחד תרגום: וכן נראה בביאור הדין דשנים מקרא ואחד תרגום. דכתב הרמב"ם (תפילה יג:כה), "אע"פ שאדם שומע כל התורה כולה בכל שבת בצבור, חייב לקרות לעצמו בכל שבוע ושבוע סדר של אותו שבת שנים מקרא ואחד תרגום". וממה שכתב הרמב"ם, אע"פ וכו', הרי משמע דגם חובת שנים מקרא ואחד תרגום הוי חלק מתקנת קריאת התורה, ולא רק לימוד התורה בעלמא, [ועיין בספר מאורי המועדים (ח"ב עמ' ב) בשם הגרמ"ד הלוי

⁸ אולם יש לדחות בכונת המס' סופרים עפ"י דברי היש"ש (לב"ק ד:ח) דלשנות דבר אחד מן התורה הוי יהרג ואל יעבור, ורק הותר להם באותה שעה מפני שהסכים הקב"ה על ידם וע"ש.

שליט"א⁹. ויש לעיין איזה קיום בקריאת התורה ישנן בשנים מקרא ואחד תרגום שלא נכלל בקריאת התורה בציבור, ובפרט שבקריאת התורה בימי חכמי התלמוד נהגו לקרות את התורה עם מתורגמן בכדי שיבינו את העם, וכדאיתא בשו"ע (או"ח קמה:א). ועוד קשה, דבשו"ע (קמה:ג) הביא מש"כ תוס' (מגילה כד. ד"ה ואם), דהאידינא לא נהגו לתרגם בשעת קריאת התורה, דמה תועלת יש באמירת התרגום כיון שאין העם מבינים אותו ע"ש. משא"כ בנוגע להחיוב דשנים מקרא ואחד תרגום לא כתבו הפוסקים דהאידינא אין נוהגין ללמוד את התרגום שאין העם מבינים בלשון ארמית של התרגום, ומה החילוק ביניהם בזה.

וי"ל דקריאת התורה בביהכנ"ס הוא בתורת קריאת התושב"כ, והיכא שיש להוסיף הבנה עם המתורגמן, הרי יש קיום יותר שלם בזה משום תלמוד תורה דרבים, [ועי' בס' שיעורים לזכר אבא מרי (ח"א בענין קריאת התורה בשבת)]. וס"ל להשו"ע דהאידינא דאין אנו מבינים בלשון התרגום, ביטלו מנהג המתרגמן, שאין התרגום חלק מקריאת התורה שבכתב היכא שאינו מוסיף שום הבנה. אבל בתקנת שנים מקרא ואחד תרגום, הוסיפו כאן תקנת קריאת התושב"כ כחפצא של תושבע"פ. ולכן לא סגי בקריאת התושב"כ גרידא אלא בעי להבין את התושב"כ לא לפי פשוטו של מקרא אלא דוקא לפי דרשות התושבע"פ. וא"כ י"ל דאע"ג דאין העם מבינים את התרגום כ"כ לא פקע החיוב לקרוא גם את התרגום, שהרי התרגום מרמז לכמה דרשות מהתושבע"פ הטמונות בתוך התושב"כ. ולכן ס"ל לכמה ראשונים, הו"ד בביאור הלכה (סי' רפה סע' ב, ד"ה תרגום), די שיש לקיים את זה גם בלימוד פירוש רש"י, שגם פירוש רש"י מלא הוא עם פירושי הענין והמילים עפ"י דברי התושבע"פ. ובזה יש להבין נמי מש"כ הטור הו"ד במשנ"ב (שם ס"ק ד) שאין יוצאין שנים מקרא ואחד תרגום עם תרגום אחר שהוא רק מפרש את המילים לחוד ואינו מרמז כלל לדרשות חז"ל, שהרי בתרגום כזה לא יצא ידי חובת קריאת התושב"כ כחפצא של תושבע"פ.

⁹ וכן נראה בסברת הראב"ן הו"ד בהגהות מיימוניות (שם אות א), דס"ל דרק מי שדר בכרך שאין לו י' לקרות בתורה, דצריך לכוון השעה שהציבור קורין בביהכנ"ס, ויקרא גם הוא ביחיד שנים מקרא ואחד תרגום, אבל מי שדר במקום שיש להם קריאת התורה ברבים, אינו חייב לקרות ג"כ ביחיד שנים מקרא ואחד תרגום. ואע"ג שכתב הבית יוסף (או"ח סי' רפה) דלא קיבלו שאר הראשונים את דבריו בזה, אבל הרי נראה שיסודו אמת, דכל עיקר תקנת שנים מקרא ואחד תרגום הוי קיום בקריאת התורה.

חן "לשון הקודש": יש עוד טעם דלימוד לשה"ק חשיב כהכשר מצוה לת"ת ע"ד הנ"ל, והוא משום דמושגי ועניני התורה מתפרשים בבהירות יתירא דוקא בלשון הקודש, וכדמשמע מהירשלמי סוכה (ג:יב), דקרינן ללשון הקודש בתואר "לשון תורה". ועוד הנה נחלקו בגמ' (ברכות יג.), אי כהת"כ בלשון הקודש נאמרה או בכל לשון נאמרה. ונחלקו בתוס' (סוטה לג. ד"ה כל), אי לכו"ע נתנה התורה בלשון הקודש ורק נחלקו אי מותר להעתיק אותה ללשון אחרת, או שלעולם למ"ד בכל לשון נאמרה, כל דבור ודבור שהיה יוצא מפי הקב"ה היה מתחלק לשבעים לשון וע"ש. אבל בשטמ"ק לברכות (שם) הביא מהראב"ד שפירש, "הא דדייקינן מרבנן על התורה אם נאמרה בכל לשון אם לא, לא על הכתיבה שכתב משה נאמרה שהכל יודעים שלא נכתבה בספר אלא בלשון הקודש ... אלא על התלמוד שלמדו הקב"ה למשה ומשה למד אותה לישראל, לפי שהיו בהם גרים משאר לשונות, אם היה מלמדה לכל אחד ואחד בלשונו וכן כל אחד ואחד יוצא ידי שינון בלשונו, או שמא לכוליה שונה בלשון הקודש, ואין אדם יוצא ידי והגית בו אלא בלשון הקודש". כלומר דלמאן דאמר בלשון הקודש נאמרה, ס"ל להראב"ד דאף אין יוצאין ידי מצות תלמוד תורה אלא בלשון הקודש. וכנראה דלכה"פ חזינן דלשה"ק מיוחד הוא כלשון הטבעי של התורה.

וכתב הרמב"ן עה"ת (שמות ל, יג), "וכן הטעם אצלי במה שרבותינו קוראין לשון התורה "לשון הקודש", שהוא מפני שדברי התורה והנבואות וכל דברי קדושה כולם בלשון ההוא נאמרו, והנה הוא הלשון שהקב"ה יתעלה שמו מדבר בו עם נביאיו ועם עדתו, אנכי ולא יהיה לך ושאר דברות התורה והנבואה, וכו' נקרא בשמותיו הקדושים". והשל"ה הקדוש (מאמר ביהמ"ק) טען על הרמב"ן שרק ביאר אמאי אנו קורין אותו לשון הקודש, אבל לא ביאר אמאי בחר בו הקב"ה בלשון זו וקידש אותה. והאריך בזה לבאר דשאני לשון הקודש, "הם לשון הקודש שמם העצמי שלהם בקדושה, ואח"כ בהשתלשלות הוא בשאלה ... וזו היתה חכמת אדם הראשון אשר קרא שמות לכל דבר ... כי ברוח הקודש שעליו בנה אותיות מיוחדות עם הדבור הפנימי". כלומר שאותיות ותיבות בלשה"ק כולם שרשים ברוחניות, דכל הלשונות האחרות בעולם באמת רק

מתארים איזה דבר במילים שונות אבל אינו עצם שמו רק מושאל, אבל לשון הקודש, שהוא לשון של עניני רוחניות יורד לעצם שם הדבר ולא רק למשלו¹⁰.

בס' הכוזרי (מאמר שני אות סח) כתב, שאברהם אבינו דיבר בשתי לשונות. לדברי קודש היה מדבר בלשון עברית ולדברי חול היה מדבר בלשון ארמית. וכתב המג"א (סי' פה ס"ק ב) בשם הס' החסידים (סי' תתקצד) דמדת חסידות הוא שלא לדבר דברי חול בלשון הקודש במקום הטינופת, וכתב על זה בהגהות החת"ס (שם), "ונראה לי דמשום הכי הנהיגו אבותינו את בניהם שלא לדבר בלשון הקודש ונשכח מאתנו לגמרי, משום שגלו לבבל שהיתה מלאה גילולים". וכיוצא בזה פירש הרמב"ם (אבות א:יז), דדיבור דברים מגונים ואיסורים כמו לשון הרע וכו', חמורה יותר בלשון הקודש, שמבזה בזה את הלשון וע"ש. ויש לבאר דהטעם לכל הנ"ל הוי משום שבעיקרו לשון הקודש שייכת יותר לדברים של רוחניות ומושגי התורה. ונראה דבזה אזל המג"א (סי' שז ס"ק כד) לשיטתו, שכתב לבאר בדעת הרמ"א (שם) דהא דאסור לקרות בשבת סיפורי מלחמות וכו', היינו דוקא בכתובים בלשון לע"ז אבל כתובים בלשון הקודש שרי, וביאר המג"א משום דלשון הקודש בעצמו יש בו קדושה. ונראה דקדושתו נובעת מזה, שהוא בעצם הוי לשונה של התורה, שעל ידי מושגי התורה נתפשים ביותר, [דיסוד לכל עניני קדושה נובע הוא מקדושת התורה, ועי' בס' ארץ הצבי (סי' יב אות ג) בביאור החילוק בין תשמישי מצוה ותשמישי קדושה].

¹⁰ ואפילו בדעת הרמב"ם, בס' מורה נבוכים (ג:ח) שכתב טעם אחר אמאי נקראת לשון הקודש, דהוי לשון נקיה וע"ש, אולי אינו חולק בעצם יסוד הנ"ל. דהנה כתב הרמב"ם באגרותיו (מהדורת שילת עמ' ת"ט), לקבוצה אחת שלמדו פירוש המשניות של הרמב"ם בלשון ערבי, ורוצים עוד ללמוד ספר משנה תורה אלא שנכתב הוא בלשון הקודש, ולא היו מבינים בלשה"ק. וביקשו מהרמב"ם שיתרגם המשנה תורה ללשון ערבי. והרמב"ם השיב להם "וראוי לך גם כן שתלמד זה השעור מלשון הקודש שחברתי בו החיבור כי הוא קל להבין וקרוב להתלמד מאד וכו', ואיני רוצה בשום פנים להוציאו ללשון ערבי לפי שכל נעימות יפסד, ואני מבקש עתה להחזיר פירוש המשנה וספר המצות ללשון הקודש, וכל שכן שאחזיר זה החיבור ללשון ערבי – אל תבקש זה ממני כלל". והרי כתב הרמב"ם שלא רק דאינו רוצה לתרגם המשנה תורה ללשון ערבי משום דכל נעימות יפסיד, אלא משמע עוד מדבריו דאף מה שכתב בלשון ערבי ברצונו להחזירם ללשון הקודש, (וע"ש בעמ' רכג עוד בזה). ואולי יש להעמיד בטעמו בזה משום דדברי תורה מבוארים יותר בלשה"ק משום דכן הוא לשון התורה הטבעי וכנ"ל, אבל יש לדחות.

- ענף ג -

ט] לשון ארמית: לפי מש"כ לעיל דיש הכשר מצוה למצות ת"ת עם לימוד לשה"ק, משום דמושגי ועניני התורה מתפרשים בבהירות יתירא דוקא בלשון הקודש, שהוא הלשון של התורה, יש לעמוד במה שניכתבה התלמוד לא בלשה"ק אלא בלשון ארמית. ובביאור הדבר, כתבו בס' שפה לנאמנים (פרק ג-ד) ובמאמרו של הרב מנשה קליין שליט"א, בס' הזיכרון להרב שמואל ורנר (עמ' תצח), ומאמרו של הרב ישראל שציפאנסקי ז"ל, בקובץ אור המזרח (חוב' עה עמ' 102), דשאני לשון ארמית משאר לשונות, דאיתא במדרש רבה (לפ' ויצא פע"ד), "אמר רב שמואל בר נחמני אל תהי לשון ארמית קלה בעיניך שמצינו בתורה ונביאים וכתובים שהקב"ה חלק לו כבוד, בתורה יגר שהדותא, בנביאים כדנא תמרון להון, בכתובים וידברו הכשדים למלך ארמית". ובתשו' הרמ"א (סי' קכו) הביא מגדולי הדור דחזינן מכאן דלשון ארמית היינו לשון הקודש, ורק נחלקו הרמ"א עם המהר"י מיניץ הו"ד בתשו' הרמ"א, אי לשון ארמית היינו לשון הקודש ממש אלא שנשתבש, או שהוא לשון אחרת שהוא ג"כ קדוש, שהרי ניתן בסיני כמו לשון הקודש, [וכדאיתא עוד בהגה"מ (פי"ג תפילה אות א') לגבי תרגום אונקלוס שניתן בסיני]. ובזה כתבו האחרונים לבאר בדעת הרמב"ם (גירושין ד: ח) דגט שנכתב בשתי לשונות פסול. וקשה, היאך אנו כותבין גיטין שלנו חציין בלשון הקודש וחציין בלשון ארמית, אם לא שנאמר דשאני לשון ארמית שהוא ג"כ כלשון הקודש עצמו.

וכתב בס' הכוזרי הנ"ל, שאברהם אבינו דיבר בלשון ארמית לדברים של חול, ואיתא בגמ' (סנהדרין לח:): דאפילו אדם הראשון דיבר בלשון ארמית, ונראה דבאמת תכלית לשון ארמית בכלל, הוי בכדי לשמש לדברי חול, ע"ד הירושלמי (ברכות א: ב) "רשב"י אמר אלו הוינא קאים על טורא דסיני בשעתא דאיתיהבת תורה לישראל הוינא מתבעי קומי רחמנא דיתברי לבר נש תרים פומין חד דהוי לעי באורייתא וחד דעבד ליה כל צורכיה". וכן נראה בדעת הרא"ש לברכות (ב: ב) שביאר בהגמ', דלעולם אל ישאל אדם את צרכיו בלשון ארמי שאין מלאכי השרת נזקקין לו, ע"ש. וכתב הרא"ש שדוקא לשון ארמית קאמר ולא על שאר לשונות, שלשון זה מגונה בעיני המלאכים. ותמהו האחרונים היאך יגרע לשון ארמית משאר לשונות, שהרי נראה מכמה מקומות דעדיפי הוא לשון ארמית שניתנה בסיני וכו"ל. וכתבו לתרץ דשאני לשון ארמית שהיא לשון הקודש משובש, ונראה דהוא אינו משובש בטעות אלא היינו לשה"ק המיוחד לדברי חול

וכנ"ל, ולכן אין המלאכים נזקקין לו לתפילה, אבל אה"נ דלשון ארמית עדיפי משאר לשונות בעצם מהותו, שהרי הוי לשון קודש.

[עברית מודרני: ובנוגע לעברית מודרני, שנתפתחה בימי שיבת ציון והקמת המדינה, דנו קצת בין האחרונים במעמדו כלשון הקודש. בס' ויואל משה (אותיות כג-ל) האדמו"ר מסאטמער ז"ל מאד מתנגד לעברית המודרני כיון שנתחדש לא ע"י שומרי תורה ומצוות, וגם שעשו בו שינויים בכללי הלשון ובמילים פרטיות, ומחמת זה הפסיד מעמדו כלשון הקודש, וע"ש באריכות דבריו. הרב ישראל שציפאנסקי, בקובץ אור המזרח (חוב' עח, עמ' 117-98) כתב להשיב לכמה מטענותיו, דרובא דרובא כללי עברית מודרני שווים הם לכללי התנ"ך. ועוד יותר מזה, מיום שניתנה התורה לישראל התפתחה לשוננו הקדושה וניתוספו לה מלים ומושגים חדשים, והחידושים נתקבלו מבלי שיעלה על לב איש לבדוק בתפיסתו הרוחנית של מחדש המלה או המושג הלשוני בשפת הקודש. וכן מצינו שרבינו הקדוש, מסדר המשנה, אף השתמש בחכמת הלשון ליצור מילים, פועלים ותיאורים חדשים, ועשה הרבה שינויים בלשון הקודש, עד שאמרו בגמ' (ע"ז נח:): "לשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד". וכן כתב התפארת ישראל לפסחים (י:ח), "חז"ל כן דרכם בקודש, כשקיבלו מלה יונית לתוך לשוננו הקדושה הכריחו להתיידיה תחליפה לכן שבשו המלה ממקורה בכונה והסבו לקרותה באופן אחר דהיינו כפי הנאות לפרשה ע"פ דרך לשוננו הקדושה"¹¹.

אבל לפי מה שייסדנו לעיל, דיסוד למצות לימוד לשון הקודש הוא הכשר מצוה למצות תלמוד תורה, אפילו את"ל כנ"ל דמעמד עברית מודרני הוי בכלל לשה"ק, לכאורה זה כולל רק לשון התנ"ך, חכמי המשנה והתלמוד, הראשונים, והאחרונים. ועברית מודרני מסתמא רק נכלל בזה מתוך ייחוסו וקירובו ללשון התנ"ך וחכמי תושבע"פ. אבל נראה להציע לענ"ד, דלא רק לימוד לשון הקודש של התנ"ך ובעלי המשנה וכו' חשיב כהכשר מצוה ללימוד התורה, אלא כל לשון אשר בה משתמשים התלמידי חכמים בכתיבת דברי תורה, ובהגדת השיעור, במקום וזמן ההוא, נכלל במצות לימוד לשה"ק, מתוך שהוא ג"כ הכשר מצוה למצות לימוד התורה. ולמשל במקום שהגדת השיעור וספרי קודש

¹¹ ועי' עוד מש"כ בתשובת איברא, (סי' נז אות ב) בדברי האדמו"ר מסאטמער ז"ל.

שלומדים מהם, הוי באידיש, או בעברית המודרני, או אפילו באנגלית, אז מסתמא במקום ההוא ובזמן ההיא, יש בזה קיום במקצת בלימוד הלשון הזאת כהכשר מצוה ללימוד התורה¹². וה"ה יש להציע, דלהבדיל, כמו שיש לכל מקצוע מדעי לשון המיוחד להם, ה"ה שללומדי תורה יש לשון מיוחדת שבה נתפרשו המושגים והרעיונות באופן מיוחד ובכונה מפורטת, וכדאי הוא לכל מי שרוצה להיות חלק מעולם התורה באופן קביעותי להתרגל בלשונות ההם כהכשר למצות לימוד התורה¹³.

- ענף ד -

[א] קורין לעיינין אלפין ולאלפין עיינין: מענין לענין באותו ענין דלימוד לשה"ק בזמנינו, יש לדון קצת בענין המבטא של לשה"ק. איתא בגמ' (מגילה כד:), "אמר רב אסי, חיפני ובישני לא ישא את כפיו, תניא נמי הכי, אין מורדין לפני התיבה לא אנשי חיפה ולא אנשי בית שאן מפני שקורין לאלפין עיינין ולעיינין אלפין". ועוד איתא בזוהר הקדוש באדרא זוטא (פר' האזינו, רצה ע"ב), "אחה"ע בגרון, גיכ"ק בחיך", וכן ברעיא מהימנא פר' פינחס (דף רכה רע"א) איתא, "אחה"ע בגרון, בומ"ף בשפותן, גיכ"ק בחיך, דטלנ"ת בלישנא, זסרין בשיניים". ומה"ט יש שערערו כנגד ההברה של האשכנזים שמבטאים חי"ת כמו כ"ף רפויה, והרי הבטוי בחיך ולא בגרון, וכן מה שמבטאים תי"ו רפויה כמו סמ"ך ה"ז בשיניים, ולא בלשון, גם אות רי"ש אצל האשכנזים מבטאה לקוי,

¹² וכתב בתשובות איברא (סי' נו אות ב) בנוגע למה שיש מלמדים את התלמידים "עברית בעברית", דתמיד בעי לחשוב על הפסד הבנת התלמידים בלימוד התורה כעת, בכדי לקיים הכשר מצוה זו דלימוד לשה"ק על שם לימוד התורה בהעתיד, ויש בזה חשבונות רבות כידוע, ואכמ"ל בזה.

¹³ הג"ר מיכל פיינשטיין ז"ל כתב במכתבו שנדפס בס' "עיון בלמודות", "ברם לאדועי בעי שאין אנו צריכים לביטויים ומטבעות לשון מן חוץ, אלא הכל מדברי התורה עצמה, הן ההלכה, וגם הביטויים והסברות הענינים הכל ממנה מקשה אחת". ומסתמא אין כונתו להתנגד למה דלפעמים בעי להשתמש עם מילים חדשות בכדי לתאר יסוד או מושג חדש שנתחדש כעת, כי כן היתה דרך לומדי תורה מקדם ואז. ורק מתנגד מלהשתמש במילים חדשים במקום שיש כבר מילים דסגי בהם לפרש את הענין היטב. ועוד לכאורה אין ללמוד מכאן "היתר" למה שיש משתמשים עם ביטויים שגרתיים של תלמידי חכמים, בלי להבין את כוונתם וביאורם במילים אחרות, ואכמ"ל.

שמבטאים אותה כמו שמבטאים עדות המזרח גימ"ל רפויה, ומעתה היא בחיך, ואין לה כל קשר בשיניים. ועוד ערערו שמבטאים התי"ו רפויה כמו סמ"ך, וכמו ש' שמאלית, ואין מחלקים בין עיינין לאלפין, ואין מבחינים בין טי"ת לתי"ו דגושה, ובין הקו"ף והכ"ף דגושה וכו'¹⁴.

וכתב היעב"ץ ז"ל, בסידור בית יעקב (בסולם בית קל דף ו ע"א), "שהמבטא בלשון הקדש הוא שלם בחיתוך הלשון, כל מום לא יהיה בו ... ומה נמלצו אמרי נועם, וביחוד שלא לקרות לעיינין אלפין, וכן לחתיך ההין, וכל שכן שיש להשמר מחילוף קריאת אותיות שאינן ממוצא אחד, כלל כלל לא, כמו שאנו האשכנזים עושים בקרית ת' רפויה כקריאת ס' לבושתנו". ומה"ט הביא בתשו' שרידי אש (ח"ב סי' ה), מהגרי"א הענקין ז"ל בס' עדות ישראל, דבאותיות שהן לקויות בהברה האשכנזית יש לקיים את ההברה הספרדית, אלא באותיות אחרות אין לנו לשנות מהברה להברה וע"ש. ומפורסם המעשה שהביא בס' צרור החיים (עמ' נח) ובס' דרך הנשר (ח"א עמ' מה) עם הגר"נ אדלר ז"ל, ששינה הברתו מאשכנזית לספרדית, ואף התאכסן הגאון הספרדי ר' חיים מודעי ז"ל מירושלים בביתו של הגר"א ז"ל לכמה שנים, כדי שילמד אותו המבטא הספרדי¹⁵. [ועי' בתשו' יביע אומר (ח"ו סי' יא) אריכות בזה].

אולם בתשו' הר צבי (או"ח סי' ד) התנגד לשנוי המבטא למטבא ספרדי שגם המבטא הספרדי יש בו חסרונות, דהקפיד מאד ר' בחיי (פרי' וירא), שלא להחליף המבטא בין קמץ לפתח, וכידוע שזה רק נמצא לגבי המבטא האשכנזי ולא במבטא הספרדי, [וכע"ז בתשו' קול מבשר (ח"ב או"ח סי' יב)]. ועוד כתב בשו"ת מנחת יצחק (ח"ג סי' ט), דאסור לשנות מבטא התפלה וקריאת ספר תורה למבטא הספרדי מכח מש"כ המג"א (רס"י סח) בשם ס' הכוונות, "שהמנהגים שנהגו בשרשי התפלה אין לשנות ממנהג מקומו, כי י"ב שערם בשמים נגד י"ב

¹⁴ עי' בגמ' (פסחים עה:), דאיבעיא להו אוממות או עוממות, אמר ר' יצחק אחיים לא עממוהו וגו'. והרי סתמא דגמ' לא חילק בין המבטא של עיי"ן להמבטא של אל"ף עד דנסתפקו אי עוממות הוי עם עיי"ן או עם אל"ף.

¹⁵ ועוד כתב בתשו' בית רידב"ז (סי' כז) לגאון אחד מאחינו הספרדים, "וקרוב לומר שהמבטא שלכם בלשון הקדש, הוא מתוקן יותר משלנו, יען כי אנחנו נדדנו בעוה"ר כמה פעמים מגולה אל גולה, יותר מכם, ולכן יש להאמין שהמבטא של לשון הקדש אצלכם מתוקן הרבה יותר".

שבטים, וכל שבט יש לו שער ומנהג, מלבד מ"ש בגמ' שהוא שוה לכל, ובירוש', אע"פ ששלחנו לכם סדר תפלות אל תשנו ממנהג אבותיכם". וכע"ז הביא המנח"י, מש"כ בס' לקט הקמח (סי' קכח, אות קכג) ובתשו' אז נדברו (ח"ג סי' מח) בשם הגאון החזון איש ז"ל שהתנגד מאוד לשנוי המבטא¹⁶.

והגרא"י קוק ז"ל כתב במאמר שנתפרסם בקובץ קול תורה (אב תרצ"ג), ואח"כ בתשו' אורח משפט (או"ח סי' יז) להתנגד לשנוי המבטא עפ"י הגמ' (ברכות טו.), "קרא ולא דקדק באותיותיה יצא". ובירושלמי (שם) הביא על זה הדין דאין מעבירין לפני התיבה לא חיפנין ולא בישנין, והם היו מבטאים שלא בדיוק וע"ש. ומבואר מזה דכל ביטוי שלא בדיוק הוא בכלל קרא ולא דקדק באותיותי', דאע"ג דקי"ל דיצא בדיעבד מ"מ לכתחילה איסורא איכא וחייבין לדקדק באותיותי', [וכן הבין בדעת הרמב"ם (ק"ש ב:ט) וע"ש]. ולכן לכתחילה ודאי חובה היא לומר כל דבר שבקדושה בשלימות הביטוי, ואסור לשנות מנהג הקדמונים מביטוי לביטוי, מאחר שיש לכל ביטוי דקדוקים מיוחדים בתנועות ובהברות האותיות, שלגבי ביטוי אחר נקרא זה שלא דקדק באותיותי'. ואין הקבלה של המבטאים גרועה מכל הקבלות של עניני הוראה, שכ"א מהעדות מחויב הוא לקיים אל תטוש תורת אמך, כי קבלת אבות היא קיומה של תורה"ק, עכ"ד.

אולם בתשו' יביע אומר (ח"ו סי' יא) האריך להוכיח דהברה ספרדית יותר מדוייקת עפ"י הגמ' במגילה והזוהר מטעמים הנ"ל, ואע"ג דאין הספרדים מחלקים בין הקמץ לפתח וכטענת הר' בחיי, כתב הגרע"י להשיב דגם יש מבטא ספרדי שמחלק ביניהם, אמנם בקל יותר, ואף כתב דלזה נתכוין הר' בחיי. ומה"ט מסיק הגרע"י שליט"א, דאשכנזי שחונך עפ"י מבטא הספרדי יכול להמשיך במנהג זה וע"ש. ועוד כתב בתשו' היכל יצחק (או"ח סי' ג אות ד) להשיב על טענת הגרא"י קוק ז"ל, דזה לא הוי בכלל קרא ולא דקדק באותיותיה לשנות ממבטא האשכנזי למבטא הספרדי, שהרי כנראה שיש כמה אותיות שנשתרשו

¹⁶ ועוד ראיתי בס' הליכות שלמה, להגרשז"א ז"ל, (הל' תפילה פ"א אות ו) דאין לשנות מנהג ההברה, וכתב (פ"ה הערה ס"ז) "שמה שהונהג לפני כמאה שנה בערך, שהאשכנזים יקבלו את הברת הספרדים כל זה נעשה וכו' מבלי להתייעץ בדעת תורה, ולכן מסופקני דיתכן שגם אנשי קהלתו חייבים לחזור להברה אשכנזית, אך יודע אני כי א"א כלל אפילו לדבר על זה".

אצל האשכנזים. ועוד השיג עליו דאין שנוי המבטא בכלל קרא ולא דקדק באותיותיה כלל, שהרי לפי המבטא שלו הוא בדיוק וע"ש, וע"ע בתשו' משפטי עוזיאל (ח"א סי' א')¹⁷.

והדבר טעון ביאור באמת, דאי הברה ספרדית יותר מדוייקת בכמה נקודות, וכדמשמע מהגמ' במגילה והזוהר הנ"ל, אמאי לא שינו הפוסקים הנ"ל לכה"פ במקצת, להברה ספרדית, בהני נקודות שלקוי הברה האשכנזית. ואפילו את"ל, דגם המבטאות השונות הוי בכלל דברי המג"א הנ"ל, שהמנהגים שנהגו בשרשי התפלה אין לשנות ממנהג מקומו, אבל צע"ק אם זה ג"כ היכא דהוי בטעות, שכנראה שמבטא הספרדים, או לכה"פ המבטא התימנים, יותר מכוון למבטא הישן. ובתשו' אג"מ (או"ח ח"ג סי' ה) כתב לחדש, דאף שרק הברה אחת היא המבטא האמיתית, אבל כל שיש קהל גדול שקורין אותן האותיות והתיבות בנקודות שבלשה"ק בהברה קבועה נחשב זה ג"כ כלשה"ק אף שהוא שנוי מהברה שהן דיברו ושניתנה התורה. ואע"ג דבודאי לשה"ק האמתי שדברו אבותינו עדיף לתפילה, דלא גרע מארמית דאין נזקקין לו כיון שהוא לשה"ק משובש, אבל הקבלה שלנו בהברות הוא מסורה שהברתינו היא אמיתית, ואיך ישנה להברה שהיא אינה אמיתית לפי קבלתו, עכ"ד וע"ש.

יב] אנשי חיפה ואנשי בית שאן: ונלענ"ד להציע עוד טעם אמאי אין לשנות ממבטא אשכנזי למבטא ספרדי אף את"ל דמבטא הספרדי דומה יותר למבטא הישן. דכלל גדול ופשוט הוא בתורת הלשונות דא"א כלל לשמור על הברה טהורה, ובפרט כשהוא במשך זמן רב, דהמבטא תמיד במצב של שנוי מכמה טעמים. ואע"ג שאין השינויים ניכרים כ"כ כעת, בידוע שהם נמצאים¹⁸. ובאמת יש מוסדות היום בארצות הברית שקולטים את ההברות השונות בכל

¹⁷ ומה"ט כתב בתשו' שרידי אש (שם) ובתשו' היכל יצחק (שם) דאין בו משום אל תטוש תורת אמך, שהוא אינו אלא בדבר שיש בו נדנוד איסור או הרחקה מעבירה וכמש"כ בתשו' מהרשד"ם (סי' לה) ובתשו' דברי חיים (או"ח סי' ה) וע"ש, ואף הביא ראייה בתשו' היכל יצחק ממה שהבעש"ט ובעל התניא שינו מנהגי החסידות בתפילה מנוסח אשכנז לנוסח ספרד וע"ש.

¹⁸ ויש אריכות בזה בין חכמי הלשון, ולמשל עי' בכתבי Willam Whitney בספר Life and Growth of Language (1867, Ch. 2-3), Language and the Study of Language (1875, Ch.3-4). ושור"ר בתשו' משפטי עוזיאל (ח"א סוסי' א'), שכתב כע"ז, ע"ש.

איזור בארה"ב, דכל איזור שונה מחבירו, אע"ג שנתייסד ארצות הברית לפחות מ-250 שנים. ונראה דכל שכן וכל שכן, ללשה"ק שנתייסדה כבר בתקופת אדם הראשון, דא"א לומר שיש לנו שום הברה מתקופות הראשונות שאין בה שנויים גדולים¹⁹. והרי העיד בס' שופטים (יב,ו) על בני אפרים שלא יכלו לבטא שבלת והיו אומרים סבלת, ועוד העיד בגמ' מגילה הנ"ל, על אנשי בית שאן ואנשי חיפה, שהיה להם מבטא משונה משאר ישראל. וא"כ נראה דא"א לומר דשום הברה מכוונת כנגד ההברה של אדם הראשון או של מרע"ה, דא"א לשמור על ההברה שלא תשתנה לפי הזמן.

ולכן נראה לענ"ד להציע, דלעולם אין שום מושג של המבטא הנכונה בלשה"ק, אלא כל הברה שלא שינו אותה בכונה, אלא נשתנתה לפי סדר תהליך התפתחות המבטאות במשך זמן רב, נחשבת כהברה כשרה ומדוייקת לאנשי המקום ההוא. ואע"ג שיש הברה אחרת, שהיא ישנה משאר המבטאות הנמצאים עכשיו בעולם, אבל גם המבטא ההוא, יש בו הרבה שינויים מהמבטא שהיה בתקופות הראשונות של לשה"ק. והא דאיתא בגמ' מגילה הנ"ל, דאין מורידין לפני התיבה לא אנשי חיפה וכו', לא מיירי אלא במקום ששאר אינשי במקום ההוא אין להם המבטא ההיא, אלא יש להם מבטא אחרת. אבל היכא דכולם יש להם המבטא של אנשי חיפה בודאי מותר להם לירד לפני התיבה, דכך היא ההברה הנכונה במקום ההוא. וכן חילקו בזה בתשו' הרדב"ז (ח"א סי' שצד) ובתשו' הרימ"ט (אה"ע סוס"י טז), בביאור דינא דהגמ' מגילה, דזה רק במקום אחר, אבל בחיפה ובית שאן בודאי היה מותר להם לעלות לדוכן ולירד לפני התיבה וע"ש.

וי"ל עוד, דהביא החזו"א (או"ח סי' נט אות ו) מתשו' הגאונים [שערי תשובה סי' מו ועוד], "ולכן נתנה לנו התורה שיעור בביצים ובפירות שדברי סופרים על הר סיני נתנו, כדכתיב ועליהם ככל הדברים, לפי שהביצים והפירות

¹⁹ ואע"ג שרוב הטעמים שנתנו חכמי הלשון לשינויים הללו אינם שייכים אלא בלשון שהוא לשון שימושי ולשון חול, ולא בלשון שאינה אלא לדברים שבקדושה, כגון תורה ותפילה. אבל הרי אף לשה"ק היתה לשון שימושית בכמה תקופות. ועוד יותר מזה העירו חכמי הלשון, שיש שנויים שקורים בלי שום טעם, ובלי שום כונה, וכבר הביא בגמ' מגילה, שבני חיפה ובית שאן, היה להם מבטא מיוחד.

נמצאים בכל מקום כי גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שישראל עתידין להתפזר בין האומות ומשקלן ומדתן שהיו בימי משה ושהוסיפו עליהן בימי חכמי א"י אין נשמרים להם והמדות משונות בדורות ובמדינות שבכל דור ודור ... ולכן תלו חכמים השיעור בפירות ובביצים שהן קיימין בכל עת ... מיהו שיעור הביצים והפירות תלו אותן בדעתו של רואה". וכתב החזו"א, דמזה למדנו "דכל מקום משער בפירות מקומו וכל דור בזמנו, דאם צריך ביצה שבימי מרע"ה ופירות של מתן תורה אכתי נפל שיעורא בבירא". ועי' בס' שיעורין של תורה (סי' ט-יא), דהחזו"א ס"ל עיקר לדינא שהשיעור כזית משתער לפני כזית בינוני שבזמנינו, ורק חשש להחמיר למעשה וע"ש²⁰.

ונראה דה"ה בנידון דידן, דיש לעמוד בנקודת הגאונים לגבי לשה"ק, דהיאך נתן לנו הקב"ה לשון שא"א לשמור כלל על הברתו, כיון דכך הוא טבען של הלשונות שמשנתנות מבטאן עם הזמן, בלי כונה כלל וכלל. ולכאורה צ"ל, (כעין טענת הגאונים לגבי שיעורי תורה), דכל מבטא שנולד ע"י תהליך התפתחות הלשונות, בלי להכניס בו שנויים בכונה, חשיב כמבטא כשר למהדרין אע"פ שמבטא אחרת מכוון יותר למבטא הישן. וכן היתה כונת התורה מעיקרא כשנתייסדה לשה"ק. וכיון שכן, הרי נראה שכל אחד מהמבטאות כאלו כשרים הם לאנשי מקום ההוא, ואין אחד מהם גרוע או עדיף מחברתה, אלא הכל לפי המסורה והתפתחות הלשון במקום ההוא. ונראה דמה"ט כתבו הפוסקים הנ"ל, שיש בשנוי המבטא משום שנוי מנהגי התפילה, ואולי אפילו חשיב כקרא ולא דקדק באותיותיה וכנ"ל. [ועי' מש"כ בתשו' משפטי עוזיאל (ח"א סי' א) ע"ד הנ"ל באופן אחרת].

²⁰ וכתב בס' שיעורין של תורה (סי' יא) דאע"פ שהחזו"א פסק כהצל"ח דנקטנו הביצים וצריך לכפול השיעור אפילו לדבר שהוא מדרבנן, זה דוקא בשיעור מיוחד שמסרו לנו חז"ל לשער באצבעות, וגם מסרו לנו לשער בביצים, יש לשער אותו בשיעור העיקרי שהוא שיעור האצבעות, אבל כזית שלא מסרו לנו חז"ל לשער באצבעות, סבר החזו"א שמעיקר הדין צריך לשער בזית של זמנינו. אלא כתב בס' שיעורין של תורה, שהחזו"א לא הקיל למעשה בזה, לא משום שהיה חושש שסברא הנ"ל מוטעת היא, אלא שהיה חושש להני דעות בין הראשונים ששערו שיעור כזית עפ"י שיעור כביצה, ובגמ' (פסחים קט.) חשב שיעור כביצה לפי האצבעות, וא"כ ראוי ליזיל לחומרא לפי מדידת האצבעות כהיום וע"ש.